

FURQAT SHE'RLARI TAHLILI

Shoymardonova Fotima

*Surxondaryo viloyati. Termiz shahri. Termiz davlat universiteti
akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Furqat she'riyati tahlili: ishq, ma'rifat va g'urbat ohanglari haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Ishqiy lirika: mumtoz an'analar jilvasi, ma'rifatparvarlik she'riyati: yangilikka intilish, g'urbat va sog'inch motivlari, badiiy mahorat: tashbeh va istiora, Furqat va zamonaviylik*

Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqat — o'zbek ma'rifatparvarlik adabiyotining yirik vakili, mumtoz she'riyatimiz an'analarini yangi davr bilan bog'lagan buyuk siymodir. Uning she'riyati ham mazmunan, ham shaklan nihoyatda rang-barang bo'lib, unda an'anaviy ishqiy lirika bilan bir qatorda, ijtimoiy-siyosiy mushohadalar, ma'rifatparvarlik g'oyalari va g'urbat iztiroblari aks etgan. Quyida Furqat she'riyatining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari haqida keng qamrovli tahliliy maqola taqdim etiladi.

XIX asr oxiri va XX asr boshidagi o'zbek adabiyoti tarixida Furqat nomi alohida e'zoz bilan tilga olinadi. Shoir yashagan davr Turkistonning chor Rossiyasi tomonidan istilo qilinishi va millat ongida uyg'onish pallasiga to'g'ri keldi. Furqat o'z ijodida bir tomondan Navoiy, Fuzuliy va Bedil an'analarini davom ettirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, zamonaning yangi oqimlariga, ilm-fan va ma'rifatga yuz burdi. Uning she'rlari — bir ijodkorning ma'naviy kamoloti va ijtimoiy izlanishlari solnomasidir.

1. Ishqiy lirika: Mumtoz an'analar jilvasi

Furqat ijodining ilk bosqichida g'azalnavislik yetakchi o'rin tutadi. Uning g'azallarida ishq — insonni yuksaltiruvchi, uni borliqning mazmuni bilan tanishtiruvchi ilohiy va insoniy tuyg'u sifatida talqin etiladi.

- Tashbehlar va timsollar: Furqat g'azallarida an'anaviy yor, raqib, guli rano, bulbul kabi timsollar yangicha ohang bilan ishlatiladi. Masalan, uning "Fasli navbahor o'ldi..." deb boshlanuvchi g'azallarida tabiatning uyg'onishi bilan inson ruhiyatidagi o'zgarishlar parallel ravishda tasvirlanadi.

- Musiqiylik: Shoir g'azallari nihoyatda ohangdor. Ularning ko'pchiligi o'zbek maqom san'ati va xalq qo'shiqlari tarkibiga singib ketgan. Uning g'azallaridagi radiflar va qofiyalar tizimi o'quvchida kuchli estetik zavq uyg'otadi.

2. Ma'rifatparvarlik she'riyati: Yangilikka intilish

Furqat o'zbek adabiyotiga "ma'rifatparvarlik" yo'nalishini olib kirgan asosiy ijodkorlardan biridir. U o'z zamondoshlarini ilm o'rganishga, texnika yutuqlari bilan tanishishga va qoloqlikdan qutulishga chorladi.

- "Ilm xosiyati": Shoir o'zining turkum she'rlarida ilmning inson hayotidagi o'rni haqida so'z ochadi. U ilm-fanni zulmatdagi nurga o'xshatadi.

- Yangi hayot tasviri: Furqat Toshkentga qilgan safari davomida ko'rgan yangiliklari — gimnaziya, teatr, bosmaxona va ko'rgazmalar haqida bir qator she'rlar yozdi. Uning "Vystavka xususida", "Akt majlisi xususida", "Nag'ma bazmi xususida" kabi asarlari o'zbek adabiyotida yangi mavzu — zamonaviy madaniyat tasvirini boshlab berdi. Shoir bu asarlarida nafaqat tavsif beradi, balki millatni uyg'onishga va taraqqiyotga undaydi.

3. G'urbat va sog'inch motivlari

Shoir hayotining so'nggi yillari muhojirlikda — Yorkentda (Xitoy) o'tdi. Bu davr uning ijodida "g'urbat she'riyati"ning shakllanishiga olib keldi. Oila, do'stlar va ona Vatandan uzoqlik Furqat she'rlariga fojiviy tus berdi.

- "Sabog'a xitob": Shoir o'zining mashhur "Sabog'a xitob" she'rida tong shamolidan Vatan xabarini so'raydi. Undagi har bir satr sog'inch va armon bilan sug'orilgan.

"Vatan yodi hamisha dilimda sado berur..."

- Hasrat va nadomat: Shoir o'z qismatidan nolimaydi, balki o'zga ellarda qolib ketgan insonning ruhiy iztiroblarini tasvirleydi. Uning "Adashganman" radifli g'azallari musofirlikning eng og'riqli nuqtalarini ochib beradi.

4. Furqat she'riyatida janrlar rang-barangligi

Furqat faqat g'azal bilan cheklanib qolmagan. U o'zbek adabiyotida musammat (mustahzad, muxammas, musaddas) janrlarining ustasi sifatida tanilgan.

1. Muxammaslari: Shoir Navoiy, Jomiy, Fuzuliy g'azallariga bog'lagan muxammaslarida nafaqat o'zining salafdorlariga hurmatini ko'rsatadi, balki ularning g'oyalarini yangi davr ruhida sharhlaydi.

2. Masnaviylari: Shoirning masnaviy shaklidagi asarlarida ko'proq nasihatimiz, didaktik g'oyalar ustunlik qiladi.

3. Qasidalar: U o'z davrining ayrim voqealari va shaxslariga bag'ishlab qasidalar ham yozgan, biroq uning qasidalarida ham ma'rifatparvarlik ruhi sezilib turadi.

5. Badiiy mahorat: Tashbeh va istiora

Furqat she'riyati o'zining badiiy boyligi bilan ajralib turadi. U so'z tanlashda nihoyatda ehtiyotkor bo'lgan.

- Xalqchilik: Shoir o'z asarlarida xalq maqollari va iboralaridan unumli foydalangan. Bu esa uning murakkab falsafiy she'rlarini ham xalqqa yaqin qilgan.

- Ritorik so'roqlar: Shoir o'quvchini mushohadaga chorlash uchun ritorik savollardan ko'p foydalanadi. Bu usul uning ma'rifatparvarlik ruhidagi she'rlarida ta'sirchanlikni oshiradi.

- Ramziylik: Furqat asarlarida "quyosh" — bilim va ma'rifat ramzi, "tikon" — jaholat va nodonlik ramzi sifatida tez-tez uchraydi.

6. Furqat va zamonaviylik

Furqat she'riyati bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Uning ilmga tashnalik, milliy o'zlikni anglash va Vatan sevgisi haqidagi o'g'itlari yosh avlod uchun dasturilamaldir. Shoir asarlari o'zbek tili lug'at boyligini o'rganishda, mumtoz

adabiyotimiz va jadidchilik o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishda muhim manba hisoblanadi.

Xulosa

Zokirjon Furqat o'zbek xalqining ma'naviy tarixida o'chmas iz qoldirgan shoirdir. Uning she'riyati ishqning olovi bilan boshlanib, ilmning nuri bilan yo'g'rilgan va Vatan sog'inchi bilan yakunlangan ulkan bir dostonidir.

Furqat she'rlarini o'qish — bu shunchaki qofiyadosh satrlarni mutolaa qilish emas, balki buyuk bir qalbning iztiroblari, orzulari va millat istiqboli haqidagi o'ylariga sherik bo'lishdir. Shoir aytganidek, ilm va ma'rifat dunyoni qutqaruvchi yagona kuchdir va uning barcha satrlari mana shu ulug'vor g'oyaga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Furqat Z. — "Tanlangan asarlar". Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
2. Abdug'afurov A. — "Zokirjon Furqat (Hayoti va ijodi haqida ocherklar)". Toshkent, "Fan".
3. Karimov N. — "Furqat: Hayoti va ijodi haqida yangi ma'lumotlar". Toshkent.
4. Rasulov A. — "O'zbek ma'rifatparvarlik adabiyoti tarixi". Toshkent, "Universitet".
5. Karimov N. va boshqalar — "O'zbek adabiyoti tarixi (XIX asr oxiri - XX asr boshi)". Toshkent, "O'qituvchi".
6. Sultonov I. — "Adabiyot nazariyasi". Toshkent, "O'qituvchi".
7. Sodiqov Q. — "O'zbek adabiy tili tarixi". Toshkent.
8. Hojiyev A. — "Adabiyotshunoslik terminlarining lug'ati". Toshkent.
9. Olimov S. — "Badiiy mahorat sirlari". Toshkent.
10. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (Tegishli jildlar).